

Paolo Giordano, *Περί μετάδοσης. Επιστήμη, άνθρωπος και κοινωνία στην εποχή της πανδημίας*, μετάφραση από τα ιταλικά: Σώτη Τριανταφύλλου, Πατάκη, Αθήνα 2020,

Λεωνίδας Λουλούδης, Βασιλική Γεωργιάδου, Γιάννης Σταυρακάκης, *Φύση, Κοινωνία, Επιστήμη στην εποχή των «τρελών αγελάδων»*. Διακινδύνευση και Αβεβαιότητα, επίμετρο: Μιχάλης Παπαγιαννάκης, Νεφέλη, Αθήνα, β' έκδ. 2006, 212 σελ.

Την εποχή των ιών

Από τον ΚΩΣΤΑ Θ. ΚΑΛΦΟΠΟΥΛΟ

21 χρόνια χωρίζουν τους δύο τίτλους, αλλά λίγους μήνες μόνο από τη μέρα που η ανθρωπότητα βρέθηκε απροετοίμαστη στην επέλαση ενός ιού με την κωδική ονομασία SARS-Cov-2 ή, απλώς, «κορωνοϊός» (ενός ιού που καλύπτει με ραγδαία, εκθετική εξάπλωση τον πλανήτη, αλλά «φοβάται» το ζεστό νερό και το σαπούνι). Δύο βιβλία που γεφυρώνουν το χρόνο, ανάμεσα στη «νόσο των τρελών αγελάδων» και στη σημερινή πανδημία ενώ, παράλληλα, (ανα)τροφοδοτούν παλαιούς και νέους προβληματισμούς με βάση την επώδυνη εμπειρία.

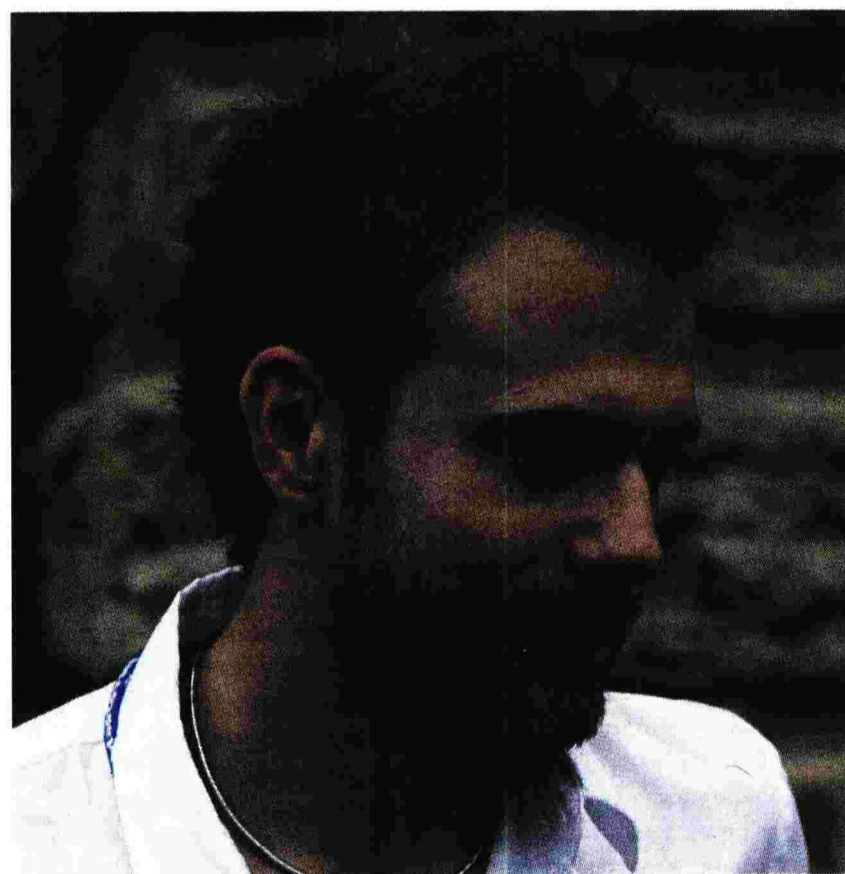
Η κοινωνία μάς θέλει υποτακτικούς, η φύση όχι.

Περικλής Κοροβέσης
(1941-2020), Κοινός τόπος

Στη συνθήκη της ολοκληρωτικής παγκοσμιοποίησης ενός τυρβοκαπιταλισμού, η ανθρωπότητα αντιμετωπίζει για πρώτη φορά έπειτα από έναν αιώνα μια νέα, διαφορετικής ισχύος, πανδημία, αντιμετώπιση με δυσεπίλυτα προβλήματα που σχετίζονται με μείζονες διακυβεύσεις: αβεβαιότητα, διακινδύνευση, κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. Κι οι ανθρώπινες απώλειες από την πανδημία συνοδεύονται από τον «σκεπτικισμό για την επόμενη μέρα» γύρω από το σύστημα υγείας αλλά και το δυτικό πολιτικό σύστημα εν γένει.

ΕΝ ΑΡΧΗ ΗΝ Η ΑΒΕΒΑΙΟΤΗΣ

Ακριβώς μια μέρα πριν από την (έγκαιρη) λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας στη χώρα, με την αναστολή λειτουργίας καταστημάτων, το κλείσιμο των δημόσιων χώρων, τον περιορισμό των μετακινήσεων κ.λπ., σε παλαίολιθολογία του κέντρου εντοπίστηκε τυχαία ένα παλιό βιβλίο, με χρονολογία πρώτης έκδοσης το 1999, με κάποια ενδιαφέροντα στοιχεία να αποτυπώνονται ήδη στο εξώφυλλό του. Τα στοιχεία αυτά παρέπεμπαν, σαν σε εκδικητική σύμπτωση, στο παρόν: ο αρχικός τίτλος της έκδοσης, *Φύση, Κοινωνία, Επιστήμη*, ήδη συνάρμοζε τους συνδετικούς κρίκους μιας αλυσίδας που συνέχει τον πλανήτη από την εποχή του Διαφωτισμού, καθώς οι λέξεις-κλειδιά «διακινδύνευση» και «αβεβαιότητα» προσέ-

Elena Torre / Flickr

Ο Πάολο Τζορντάνο.

διδαν και στη σημερινή, εκρηκτική κατάσταση το ελλείπον πλαίσιο γύρω από το φαινόμενο της πανδημίας και βοηθούσαν σημαντικά στην καλύτερη κατανόηση της σημερινής κατάστασης. Τι άλλο κυριαρχεί στις μέρες μας από την αβεβαιότητα και τη διακινδύνευση σε ατομικό και σε συλλογικό επίπεδο μπροστά σ' ένα πρωτόγνωρο φαινόμενο που απειλεί την παγκόσμια υγεία, την παραγωγή αγαθών, την παροχή υπηρεσιών και βέβαια τις μετακινήσεις σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο; Από όταν «οι αθώες αγελάδες μπλέχτηκαν σε μία τρελή ιστορία που έχει βέβαια τη λογική της, μιαν απλή και επικίνδυνη λογική [...], την εντατικοποίηση της βιοτροφίας και την αχαλίνωτη επίδωξη χαμηλού κόστους παραγωγής και υψηλού [εμπορικού] κέρδους», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μιχάλης Παπαγιαν-

νάκης (1941-2009), μία από τις τελευταίες φυσιογνωμίες της σκεπτόμενης Αριστεράς στην Ελλάδα, πέρασαν περίπου 25 χρόνια μιας σχεδόν ανέφελης πορείας ως προς τη μαζική διάδοση νόσων, παρά την εμφάνιση στο μεταξύ αρχικά του HIV και μετέπειτα του SARS. Μπορεί οι διαφορές ως προς την προέλευση των νόσων να έχουν σαφώς διαφορετική αιτία και πηγή, όμως η κοινωνία παραμένει και σήμερα εξίσου ευάλωτη και αμήχανη μεταξύ φύσης και επιστήμης.

Η προστασία της υγείας, ως αυθύπαρκτης, θεμελιώδους αξίας και ζωτικής προϋπόθεσης, όπως και η διαφύλαξη της ως δημόσιο αγαθό από το Σύστημα Υγείας, έχουν απόλυτη προτεραιότητα. Όμως, τη φορά αυτή τέθηκαν για πρώτη φορά μετά τον Πόλεμο ζητήματα σχετικά με τη λήψη μέτρων και αποφάσεων που αγγίζουν

συνταγματικά όρια και συνθήκες σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, επιλογών που δεν σχετίζονται με εκτροπή πολιτευμάτων και στρατιωτικές επεμβάσεις. Ακριβώς αυτό είναι η δεύτερη ειδοποιός διαφορά του προβλήματος.

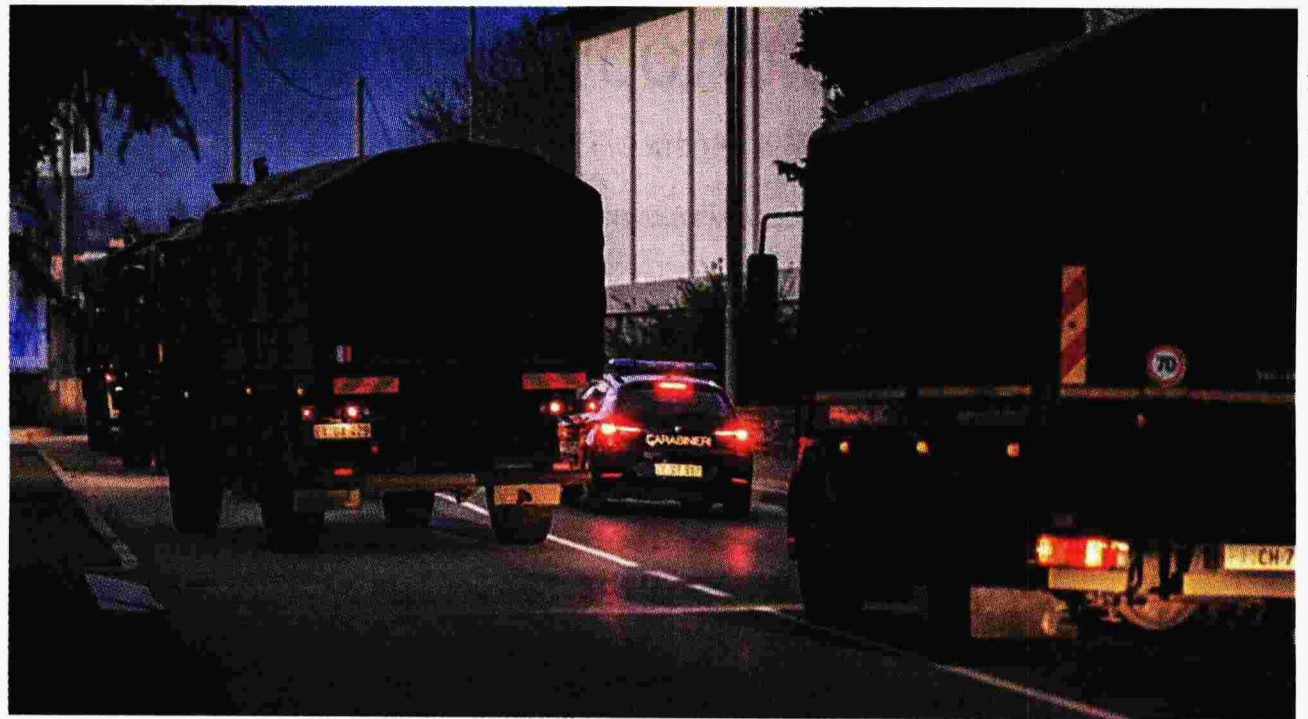
Οι τρεις προσεγγίσεις των διακεκριμένων καθηγητών, συγγραφέων του βιβλίου, από τη σκοπιά της οικολογίας, της πολιτικής θεωρίας και της ψυχανάλυσης, διεισδυτικές και διαφωτιστικές συνάμα, κινούνται βέβαια πάνω στον άξονα μιας προβληματικής που είχε εμφανιστεί εκείνη την περίοδο μέσω της σκέψης του Ούλριχ Μπεκ (Ulrich Beck, 1944-2015). Το θέμα ήταν η «κοινωνία της διακινδύνευσης» (Risikogesellschaft) και η συνακόλουθη αβεβαιότητα που προκαλείται στις (δυτικές πρωτίστως) κοινωνίες από τις ραγδαίες κοινωνικές, οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις, στο πλαίσιο μιας κυρίαρχης την εποχή εκείνη, κονστρουκτιβιστικής προβληματικής. Στο θέμα της διακινδύνευσης στρέφεται διεξοδικά η Βασιλική Γεωργιάδου («Οι διακινδυνεύσεις στην ύστερη νεωτερικότητα»), ως προς τα ρίσκα και τις δυνατότητες πολιτικής διαχείρισης της (τότε) κρίσης. Παράλληλα, ο Γιάννης Σταυρακάκης αναζητεί τις προκλήσεις, τα όρια και τις επιπτώσεις της Νέας Νεωτερικότητας, θέτοντας το μείζον ερώτημα: «Πώς μπορούμε λοιπόν, αν μπορούμε, να προσεγγίσουμε τη φύση πριν γίνει Φύση, πριν τη συμβολοποίησή της;» – και, κυρίως, θα προσθέταμε, μετά τις εκτροπές της (υπερβολική άνοδος της θερμοκρασίας, καταστροφικές πλημμύρες, ενδημίες κ.ά.). Τέλος, ο Λεωνίδας Λουλούδης διερευνά διεξοδικά τα ζητήματα της πολιτικής διαχείρισης της ασθένειας σε συνθήκες διακινδύνευσης και (απόλυτης, όσο είναι εφικτό) προστασίας της δημόσιας υγείας.

Η σημερινή κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, στην παγκοσμιοποιημένη της πλέον εκδοχή-εκτροπή, έχει κανείς την αίσθηση πως ήδη είχε αναφανεί στο περίγραμμά της σχεδόν τρεις δεκαετίες πριν - , αυτό τουλάχιστον συνάγεται από όποιον ανατρέξει στα τρία δοκίμια του τόμου. Αν εκείνα τα προβλήματα είχαν αφετηρία το βιασμό της Φύσης, ως προς τη διατροφική αλυσίδα, κυρίως εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι επιπτώσεις τους, αλλά και οι τρόποι αντιμετώπισής τους, αν και άφησαν έντονα το αποτύπωμά τους στην πολιτική, στην οικολογική και στην υγειονομική διαχείριση, φαίνεται πως αντί να κινητοποιήσουν τη διεθνή κοινότητα προς μία κατά το δυνατόν νουνεχή διαχείριση των επερχόμενων κινδύνων μάλλον την καθήλωσαν σε μία λογική business as usual, με πρόσχημα την «αειφόρο (κερδοφόρο) ανάπτυξη».

ΜΕΤΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑ

Στον αντίποδα της θεωρίας (πάντα θα) βρίσκεται η εμπειρία. Αν και οι λέξεις-κλειδιά αυτονόητα συγγενεύουν και συγκοινωνούν με εμβόλιμο τον «άνθρωπο», αφού ο άνθρωπος είναι στο επίκεντρο του «Πόλεμου των Δύο Κόσμων», ως θύτης και θύμα συνάμα, στο «μικρό δοκίμιο» του ιταλού φυσικού, συγγραφέα και αρθρογράφου Πάολο Τζιορντάνο *Περί μετάδοσης*. Πρόκειται για ένα εκτενές, διαρθρωμένο σε σύντομα «κεφάλαια», σχόλιο με αφορμή –τι άλλο;– την εξάπλωση του κορωνοϊού σε ένα από τα επίκεντρα της πανδημίας, την Ιταλία. Ένα εκτενές σχόλιο που γράφτηκε μεταξύ 29 Φεβρουαρίου και 6 Μαρτίου στη Ρώμη.

Τα κείμενα διαβάζονται και σαν καθημερινά σχόλια σε εφημερίδα, κατά χρονολογική σειρά, αλλά και κατ' επιλογή, χωρίς πάντως να χάνεται η συνοχή της παρέμβασης. Ο συγγραφέας επιχειρεί, και κατορθώνει με νηφαλιότητα, να ξετυλίξει το νήμα των σκέψεων και των τεκμηριωμένων απόψεών του: με κατανοητό, ως προς το επιστημονικό σκέλος του ζητήματος, τρόπο ξετυλίγει τη σκέψη του, τις γνώσεις και την εμπειρία του γύρω από την εμφάνιση της πανδημίας και τη μαθηματική αποτύπωσή της. Δεν παραλείπει, βέβαια, να περιγράψει τις επιπτώσεις στην προσωπική ζωή του η εκατόμβη θυμάτων που προκάλεσε η πανδημία στην Ιταλία

Μπέργκαμο, Ιταλία, 18 Μαρτίου 2020. Στρατιωτικά φορτηγά μεταφέρουν τις σορούς νεκρών για να ταφούν σε γειτονικές περιοχές, σε μια προσπάθεια αποσυμφόρησης των νεκροταφείων της πόλης που αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις έκτακτες συνθήκες.

στη «δεινή πρώτη θέση αυτής της ξέφρενης κούρασης» που βρέθηκε η πολύπαθη χώρα – όπου μία από τις αιτίες της θανατηφόρας έκρηξης αποτέλεσε, όπως λέγεται, και ο αγώνας Αταλάντα Μπέργκαμο-Βαλένθια για τα προημιτελικά του Τσάμπιονς Λιγκ.

Ο Τζιορντάνο δεν γράφει για κάτι που αναμένεται να ανακύψει ως «είδος», όταν η εκδοτική δραστηριότητα και η βιβλιοπαραγωγή επανέλθει στα φυσιολογικά. Δεν γράφει δηλαδή ένα ακόμα «Ημερολόγιο εγκλεισμού», από αυτά που αναρτώνται κυρίως στο Διαδίκτυο, μαζί με τις άπειρες αναγνωστικές προτάσεις που (θα έπρεπε να) κατακλύζουν την υποχρεωτική-οικειοθελή απομόνωσή μας. Καταγράφει πρωτίστως δεδομένα: στατιστικά («Τα μαθηματικά της επιδημίας», «Τα μαθηματικά της σύνεσης»), θεωρητικά («Ο βασικός αριθμός αναπαραγωγής»), επιστημονικά («Το δίλημμα της καραντίνας»), διανθισμένα όμως με την προσωπική του πείρα ζωής, τα πατρικά διδάγματα και τις εφηβικές, νεανικές μνήμες, και την εμπειρία να διάγει κανείς πνευματικό βίο σε συνθήκες εγκλεισμού, όπου η καταφυγή στη γραφή μπορεί να είναι «φάρμακον νηπενθές».

Στο κείμενο, πέραν των διαπιστώσεων και των προβληματισμών, υπάρχουν και ορισμένοι γόνιμοι «αφορισμοί», όπως η φράση «Οι ιοί είναι οι πρόσφυγες της περιβαλλοντικής καταστροφής», «Για την επιστήμη η αμφιβολία είναι πιο ιερή από την αλήθεια» (συμπληρώνοντας το συλλογισμό

της Σιμόν Βέιλ: «Το ιερό στην επιστήμη είναι η αλήθεια») ή η παραστατική μεταφορά «Ο θεός Παν τρέχει να γλιτώσει από τον ίδιο του τον εαυτό» κ.ά. Οι φράσεις αυτές κάθε άλλο παρά έχουν διακοσμητικό χαρακτήρα ούτε απλώς παραπέμπουν σε έναν καλό αρθογράφο εφημερίδας επιπέδου *Corriere della Sera*. Δείχνουν απλώς ακόμα μια φορά πως ο λιτός, περιεκτικός λόγος ενός «οργανικού διανοούμενου» (για να θυμηθούμε και τον Αντόνιο Γκράμισι) μπορεί να είναι διαφωτιστικός και παρηγορητικός, χωρίς να εκτρέπεται σε διανοητικές ακροβασίες – όπως πρόσφατα συνέβη στη Γαλλία, σε μια αντιπαράθεση του ψύχραιμου και ρεαλιστή Αλαίν Φινκελκρότ με τους γερμανούς και ιταλούς ομολόγους του, Σλώτερνταϊκ και Αγκαμπέν, γύρω από το ζήτημα της πανδημίας ως «κατάσταση εξαίρεσης» (ουσιαστικά εκτάκτου ανάγκης, όπως ήταν αρχικά ο όρος), τα μέτρα και τις επιπτώσεις τους, καθώς και τη χρήση της μεταφοράς περί πολέμου.

ΑΠΕΓΚΛΩΒΙΣΜΕΝΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Παρά τη χρονική διαφορά που τα χωρίζει, τα δύο βιβλία, το καθένα για διαφορετικούς λόγους, αποτελούν δύο σημαντικά βοηθήματα, εν αναμονή φυσικά των επικείμενων εκδόσεων που θα κατακλύσουν τη διεθνή και την εγχώρια αγορά, για να κατανοήσει κανείς το μέγεθος του (νέου) προβλήματος. Οι ανθρωπιστικές σπουδές ήδη βρί-

σκουν νέο πεδίο ερευνών, προσεγγίσεων και στοχασμών με αφορμή και αντικείμενο μια (βιοπολιτική) πρωτόγνωρη «κατάσταση εξαίρεσης», που στηρίζεται, εν προκειμένω, σε μια παραδοξότητα: η αλληλεγγύη, η συνοχή δηλαδή και η έμπρακτη αλληλοϋποστήριξη σε συνθήκες κρίσης, εδώ επιβάλλει τη φυσική και την κοινωνική απόσταση (physical and social distance), με άλλα λόγια περιορίζει δραστικά τα περιθώρια της συλλογικής συμπεριφοράς. Ένα δεύτερο στοιχείο που ανατρέπει σε παγκόσμιο και σε τοπικό επίπεδο τους μέχρι πρότινος δεδομένους συσχετισμούς, είναι η προτεραιότητα της επιστήμης και της τεχνοκρατικής διαχείρισης απέναντι στην πολιτική και τους πολιτικούς. Παράλληλα, διακρίνεται, αδιόρατα έστω, ένας κίνδυνος «συνήθους εκτροπής». Με άλλα λόγια, αν κάποτε η επιβολή «κατάστασης εκτάκτου ανάγκης» αφορούσε πολεμικές συρράξεις ή πολιτικές αναταραχές, από την «επόμενη μέρα» ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα απασχολεί πλέον την παγκόσμια κοινότητα το πιθανότερο σε μονιμότερη βάση.

Ως τότε πάντως, ο (δυτικός) άνθρωπος θα χρειαστεί να αναθεωρήσει πολλές βεβαιότητες, ζώντας στις ψευδαισθήσεις ενός «θαυμαστού, ψηφιακού κόσμου» και μιας ανέφελης αειφόρου ανάπτυξης. Η επανάσταση, τελικά, δεν είναι ο μόνος τρόπος για να «γίνει η Γη κόκκινη», κι αυτό το γνωρίζαμε ήδη από τη *Μάσκα του κόκκινου θανάτου* του ανυπέρβλητου Έντγκαρ Άλαν Πόε. ■

Sergio Aguzzi / Reuters

